Marcel Strýko

Příběh radžajógového kněze košické Komuny[1]

MIREK VODRÁŽKA

Celkom správne nám kultúrní ideológovia vyčítali, že unikáme z reality, a už vôbec nechápem pejoratívny podtón tohto konštatovania. Unikali sme z reality, utekali sme z celej sily, aby nás nepohltila ako teplé, príjemné, blazeované bahno. Utekali sme neraz tak rýchlo, až sme sa dostávali nad seba, unikli sme sami sebe a nazývali sme to autotranscendenciou. Cítili sme sa ako ten, čo chce sám seba vytiahnuť za vlasy z vody, a verili sme v nadprirodzenú moc umenia.[2]

Příběh košického hudebníka, výtvarníka, filozofa a krátce i politika Marcela Strýka (22. 6. 1955 – 3. 12. 1994) je historií společenství určitého typu mladých lidí, vyznačujících se nejen undergroundovou autentičností a nezávislostí na oficiální normalizační společnosti, ale zejména osobním hledačstvím duchovních hodnot v ateistické komunistické společnosti. Václav Havel ho na mezinárodní konferenci *Cesta z okovů* spojené s výstavou, která se konala v Senátu roku 2009, zařadil mezi „nenápadné dělníky opozice", kteří se podle něho zasloužili o svobodu.[3]

Pro Marcela Strýka jako pro většinu mladých lidí dospívajících koncem 60. let byla předčasnou iniciační politickou zkušeností okupace Československa vojsky zemí Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. V té době bydlel s rodiči v Košicích, kde okupační vojáci zastřelili několik občanů.[4]

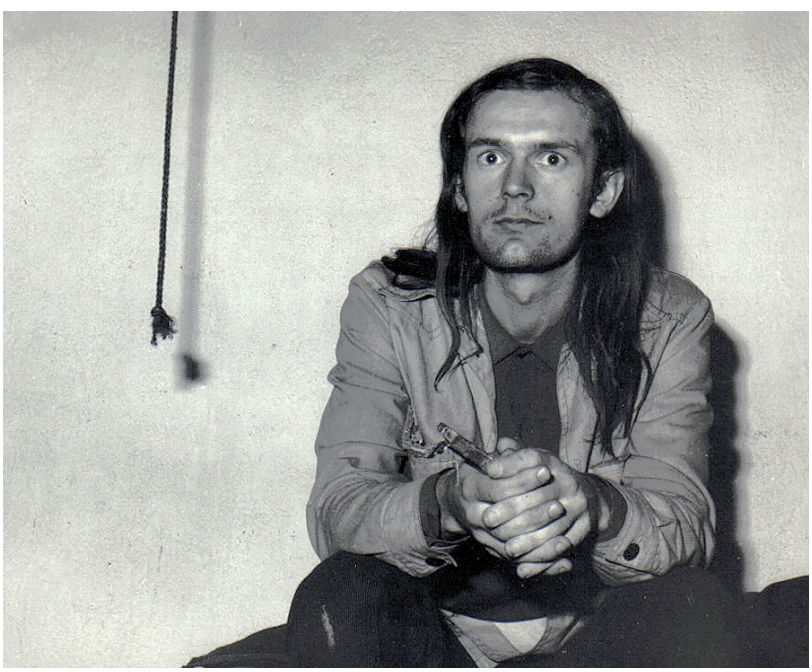

Marcel Strýko, Slanská Huta 1980 Foto: Slavomír Sihelník

1 Název je převzat z knihy VODRÁŽKA, Mirek: *Filosofie tělesnosti dějin*. Herrmann & synové – ÚSTR, Praha 2013, ze stejnojmenné kapitoly, která popisuje košický underground, s. 140–144.

2 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*. Nadácia Slavomíra Stračára, Košice 1996, podkap. Rozumieme si, s. 30.

3 Z vystoupení Václava Havla na mezinárodní konferenci *Cesta z okovů* pořádané pod záštitou předsedů parlamentů evropských postkomunistických zemí, která se konala v Senátu Parlamentu České republiky ve dnech 16. a 17. 11. 2009. *Seznam těch, kteří se podle Havla zasloužili o svobodu*, 17. 11. 2009, viz http://zpravy.aktualne.cz/domaci/seznam-tech-kteri-se-podle-havla-zaslouzili-o-svobodu/r~i:article:653231/ (citováno k 25. 6. 2015).

4 Viz BÁRTA, Milan – CVRČEK, Lukáš – KOŠICKÝ, Patrik – SOMMER, Vítězslav: *Oběti okupace. Československo 21. 8. – 31. 12. 1968*. ÚSTR, Praha 2008 (kapitola Východoslovenský kraj, s. 171–178).

Pohled na rozstřílené centrum města plné tanků a bezprizorné sovětské vojáky formoval jeho první vzdor. Když v září 1968, tehdy třináctiletý, přišel se spolužáky do školy s trikolorou na hrudi, na protest proti invazi strhali ve škole komunistické symboly, zničili učebnice ruštiny a odmítli výuku.[5] Na škole byl i svědkem toho, jak se vedení po vzoru předních komunistických politiků začalo přizpůsobovat „stabilizaci a normalizaci".

Na Střední elektrotechnickou průmyslovou školu v Košicích se dostal kvůli špatnému posudku ze základní školy až na druhý pokus. Během studií na této škole se jeho rodiče rozvedli. Ke svému otci, který byl vojákem z povolání, měl rezervovaný vztah. Jako šestnáctiletý se ve škole začal potýkat s diskriminací ze strany učitelů, neboť podle školního řádu chlapci nesměli nosit dlouhé vlasy. Tehdy se rozhodl se svým spolužákem a pozdějším dlouholetým přítelem Ivanem Jurčišinem zajít za předsedou krajského národního výboru, aby jim pomohl v konfliktu s učiteli. Z kanceláře předsedy je samozřejmě hned vyhodili.

Z jako zelenina aneb za vlastní život

Strýkův spolužák Jurčišin popisuje, jak si Marcela jednou zavolal třídní učitel a zeptal se ho: *Čo je to „Z", nalepené na veľkej doma vystrihnutej placke na kabáte? Na vašom kabáte, pán Strýko! – Vy to neviete, pán triedny, no ako by ste to vedeli, veď to nevedia ani naši spolužiaci, ba zatiaľ ani niektorí priatelia. Dlho sme o tom rozmýšľali, dlho to v nás vrelo. Aby sme to nepokazili, aby to bolo jasné. Aby to bol artefakt. Ako Zelenina. Veru tak. „Z" ako zelenina. Nezdá sa vám to? No nič. Nevadí. Pravda je taká, aká je. Zmierte sa s tým. Ale poďme na vec. ZA VLASTNÝ ŽIVOT, pán triedny, za vlastný.* […] *Písmeno „Z" znamenalo našu nádej, naše dúfanie v možnosť prejavenie svojej individuality, kreácii, ktorých sila nás zvnútra rozbíjala, neustále tlačila, dávala nám vybuchovať, znamenalo vyjadriť svoj postoj, svoje myslenie, názor, znamenalo túžbu dopriať to každému, bez následkov jeho okamžitej diskriminácie zo strany režimu (pokaľ by sa odlišoval od oficiálne prijatej dogmy), znamenalo začať bojovať „Za vlastný život".*[6]

Na kabátě nalepená a podomácku vyrobená placka s písmenem „Z" se stala životním krédem. Tato historka i nepřímo vysvětluje, proč se underground mohl stát hnutím s různými subkulturními centry po celém tehdejším Československu. Základem byla nejen raná politická zkušenost ze srpnové okupace, ale zejména vědomé rozhodnutí žít navzdory znormalizované společnosti autentický život.

Existenciální „autentičnost" a koncept „nezávislosti na oficiální" kultuře vyzdvihl i Ivan Martin Jirous v roce 1975 ve své *Zprávě o třetím českém hudebním obrození*.[7] Doslova v ní napsal: *Underground je nový duchovní postoj čestného umělce, reagujícího na odlidštění a zkurvení hodnot ve světě konzumní společnosti*. Popsal v ní životní pocit a postoj mnohých mladých lidí v tehdejším Československu, mezi které patřil i Marcel Strýko.[8]

Po maturitě v roce 1974 nastoupil na povinnou vojenskou prezenční službu s kádrovým posudkem, v němž se psalo o „protisocialistickej orientácii", s jasným přesvědčením o nesprávnosti a nemorálnosti služby v ozbrojených silách „neľudského režimu". Když během jeho stráže někdo neznámý odpečetil plomby na muničním skladu a okamžitě přizvaný vojenský prokurátor mu pohrozil Sabinovem (nápravným zařízením spadajícím pod vojenskou justici), rozhodl se nadále již nevykonávat žádné vojenské rozkazy. Přizvaný psycholog ho jako zdravého odmítl hospitalizovat a doporučil, aby věc řešil prokurátor. Strýko zahájil hladovku a byl převezen na psychiatrickou kliniku do Brna. Když primáři vysvětlil svůj občanský postoj, ten mu sdělil, že ho prokurátorovi nevydá. Po dvou měsících byl propuštěn s diagnózou trudnomyslnost.[9] V roce 1975 se tak z vojny předčasně vrátil a začal pracovat jako technik-promítač v košickém studiu Československé televize.

V roce 1977 se mu podařilo vycestovat do Francie a jako amatérský malíř navštívil místa jako Arles, kde působil Vincent van Gogh. V roce 1981 uzavřel manželství s Erikou Kordíkovou a o tři roky později se jim narodil syn Martin.

Hudebník Jozef Furman, který s ním tehdy cestoval, na jedné příhodě ukazuje nejen to, že Marcel Strýko dokázal ve složitých situacích improvizovat, ale i to, že byl skutečně dobrým výtvarníkem. Když se blížil termín jejich odjezdu, začal být neklidný. Nakonec mu prozradil důvody své nervozity. V cestovním pase měl totiž fotografii bez dlouhých vlasů, což znamenalo nepřekonatelný problém na hranicích.

5 GROCH, Erik: *Pred siedmimi rokmi bez rozlúčky odišiel Marcel Strýko, zakladateľ Občianskeho fóra v Košiciach*. Viz http://korzar.sme.sk/c/4677524/pred-siedmimi-rokmi-bez-rozlucky-odisiel-marcel-stryko-zakladatel-obcianskeho-fora-v-kosiciach.html#ixzz3NPmXueM1 (citováno k 25. 6. 2015).

6 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, kap. Spomienky na Marcela (Ivan Jurčišin), s. 185.

7 JIROUS, Ivan Martin: Zpráva o třetím českém hudebním obrození, samizdat 1975, knižně in: *Magorův zápisník* (ed. Michael Špirit). Torst, Praha 1997, s. 171–198.

8 Je zavádějící, když o deset let později Martin Jirous v rozhovoru *Na poklepávání po ramenou by zahynula jakákoliv kultura…* tvrdí, že *ty bandy bezprizorných vlasatců do tý doby, než se jim řeklo, že jsou underground, neměly žádnou hrdost*. Většina mladých lidí, podobně jako Marcel Strýko a jeho přátelé z košického společenství, byla předem formována krédem, které přesně vystihuje nálepka v podobě písmena „Z". Mladí nonkonformisté byli definováni politickou, uměleckou a existenciální zkušeností, nikoliv *Zprávou*, která byla formulována až v polovině 70. let. Viz JIROUS, Ivan Martin: *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*, s. 501.

9 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. Prežiť peklo, publikováno in: Slobodný piatok, 13. apríl 1990, rozhovor T. IČO, krátené, s. 156.

Chybějící vlasy na pasové fotografii pak vyřešil po svém. Před odjezdem z Bratislavy do Vídně si koupil v trafice tužku a přímo na místě si je dokreslil. Cestovní pas měl tehdy asi 20 stran a černobílá identifikační fotografie byla orazítkovaná a proštípnutá ocelovým nýtkem. Když vlak dojel k hraničnímu přechodu s ostnatými dráty, pobíhajícími samopalníky a štěkajícími psy, vešel do kupé příslušník pasové kontroly a při pohledu na vlasaté cestovatele významně prohlásil: *To som zvedavý, či v pase máte dlhé vlasy!* A začal ho pečlivě prolistovávat. Nakonec se důkladně podíval na fotografie a suše konstatoval: *Dlhé vlasy sú v poriadku*.[10]

Po návratu z Francie začal Strýko publikovat samizdatem první texty a podílel se na vydávání samizdatového literárního sborníku *Trinásta komnata*, který vycházel v Košicích v okruhu undergroundové skupiny v letech 1979–1980. V jednom z prvních textů *My a spoločnosť* z roku 1978 se zamýšlí nad tím, proč se mladí lidé, jejichž snahou je pouze žít „mimo" oficiální společenské vazby a kteří ani programově nechtějí dělat svět lepším, nemohou vyhnout represím a násilným opatřením ze strany režimu. Podle Strýka je undergroundová disidentská existence silnější než klasická revoluční činnost a společnost ji už nemůže řešit za pomoci propagandy, ale pouze *kompenzovať terorom*.[11]

Skupina Lesní speváci a The Nace

Ve stejném roce spoluzaložil hudební skupinu Lesní speváci, kterou tvořili Jozef Furman, Slavo Sihelník, Ján „Hiro" Hirschner (StB ho později evidovala jako nepřátelskou osobu[12]), Ondrej „Bandy" Jurín, Jaroslav Toldi, básník Ivan Jurčišin a Milan Maďar (evidovaný jako agent „Milan I"). V některých „skladbách" zpíval Vojtech Gettwert. Později se připojili i básník a překladatel Erik Groch a Konštantín „Sergej" Fecurka (na oba byl zaveden signální svazek).

Zleva František Čuňas Stárek, Jozef Furman a Petr Ragan Uragan, Praha 1975
Foto: archiv Františka Stárka Čuňase

Skupina vycházela z improvisingu a jejími hudebními nástroji byly hrnce, pohrabáč a rozličné předměty vydávající zvuky. Když při různých příležitostech zaznívalo v souvislosti s poslechem hudby přání „Pusť tam NÁS", změnili název na The Nace. Postupně bylo hraní otevřené každému, kdo byl v dané chvíli přítomen a měl chuť si zahrát. StB vedla pod skupinou The Nace skutečně široký okruh lidí.

I košický underground navazoval na principy avantgardních uměleckých hnutí a tím zakládal zvláštní druh političnosti. Přestože si nedefinoval žádný specifický politický záměr, měl politický náboj, neboť byl programově *útokem na zavedené postupy mainstreamové kultury a společnosti* – chtěl *zůstat mimo společnost a zároveň ji přetvořit*.[13]

Mnohé undergroundové skupiny, tak jako The Nace, přestože měly politický náboj, pro svou avantgardnost nemohou být zařazeny do jednoduchého narativu tzv. rockové ideologie coby zbraně mladých lidí proti převládajícímu pokrytectví socialistické společnosti, nebo dokonce v duchu teorie „strategie NATO", která hodlala použít rockovou hudbu v boji proti komunismu.[14] Avantgardní „politický" odpor proti režimu je hlubší, než je schopna analyzovat současná muzikologie, historiografie nebo jiné společenské vědy, a souvisí, jak napsal Strýko, s vírou v *nadprirodzenú moc umenia*.[15]

10 *AA*, autorova e-mailová korespondence s Jozefem Furmanem z 5. ledna 2015.
11 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. My a spoločnosť, s. 11.
12 StB rozlišovala podle stupně nebezpečnosti čtyři kategorie nepřátelských osob podle jejich významnosti od I. (nejnebezpečnější) do IV. kategorie.
13 ARONSON, Arnold: *Americké avantgardní divadlo*. AMU, Praha 2011, s. 15.
14 Viz VANĚK, Miroslav: *Byl to jen rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*. Academia, Praha 2010, s. 305.
15 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. Rozumieme si, s. 30.

Marcel Strýko definoval skupinu radikálně: umělci odmítají „žít uměním“, neboť chtějí „žít umění“.[16] První postoj vede k pouhému sebepotvrzování, zatímco druhý směřuje k vytváření sebe sama. Filozofie košických undergroundových hudebníků vycházela z jakéhosi taoistického „nezasahování“ do dění světa, tedy ani do procesu vytváření zvuků. Hudba byla podle nich schopností *prírody samej, ktorá smeruje k duchu*.[17] Umělci se snažili neznásilňovat aktivity přírody nějakými hudebními psychologickými konvencemi a *nechali umelecké ambície prírody konať v nás*.[18] Základní charakteristikou této improvizace byla živelnost, hravost a silná duchovní až náboženská motivace. Skupina nehrála pro publikum a neměla na rozdíl od většiny oficiálních skupin ani zvláštní potřebu nějakého ohodnocení.

Přesto se stala v roce 1984 objektem soustředěného zájmu košické StB. Tehdejší náčelník 2. odboru S-ŠtB kpt. Ing. Miroslav Chovanec[19] schválil 18. června 1984 v rámci „problematiky volné mládeže“[20] založení signálního svazku s krycím názvem „Komúna“ na Marcela Strýka.[21] Od 10. června 1986 už byl spis veden jako na nepřátelskou osobu (NO) II. kategorie a následně o rok později, 14. dubna 1987, byl převeden z II. kategorie na III. Původní spis byl nakonec 26. června 1987 uložen do archivu a spis vedený jako NO 6. prosince 1989 skartován.

Důvodem zájmu o tuto „nelegální“ skupinu byla zpráva pražského agenta s krycím jménem „Kovář“ (Přemysl Šmíd), který se v prosinci 1982 sešel se studentem pražské AVU Zbyňkem Prokopem. Šmíd poskytl StB částečně pravdivou, ale z větší míry vyfabulovanou informaci o *košické hudební skupině THE NACE, která hraje ve stylu PLASTIC PEOPLE a měla by zájem navázat užší kontakt s podobnými skupinami v Praze a postupně se zde také prosadit*.[22]

Šmíd, který byl výtvarníkem – jeho výtvarná hyperrealistická parafráze Rubber Soul od Beatles se měla stát obalem alba *Hovězí porážky*, čtvrté desky The Plastic People of the Universe – předal v létě 1983 tajné policii i texty skupiny The Nace. Podle pražské StB šlo o *dvojsmyslné texty písní, narážející na významné představitele mezinárodního dělnického a komunistického hnutí. Jako příklad je možno uvést text: Sybila dušička moja, kde si bola, že si si čižmičky zarosila. Na poli som ležala, LENINA som čítala, dobre som sa nezosrala, la la la. Prvý výstup se končí tak, že na javisko vchádza Vasil RAKETA a zpieva si: A ja som politik velmi starý, nedožijem do jari, ktože bude plagáty lepiť v tom mojom chotári*.[23]

Jóga, zen-buddhismus a křesťanství

Komunistická tajná policie považovala hudební nahrávky skupiny The Nace za produkci, která nemá nic společného se socialistickou hudební kulturou. Strýko se *...významnou mierou podieľal na založení neformálnej volnej mládeže orientovanej na prozápadný úpadkový, sociálny i hudebný štýl tzv. underground*.[24] StB se zaměřila i na styky členů kapely s Jazzovou sekcí v Praze, protože skupina publikovala v jejím *Bulletinu současné hudby* v roce 1980 text o své hudbě.[25]

Přestože své aktivity provozovala košická „komuna“ v soukromí, věděla tajná policie, že na těchto setkáních rozebírají hlavně filozofické problémy s náboženskou tematikou a věnují se hudební činnosti. StB bedlivě sledovala celé undergroundové společenství, které podle ní tvořilo třicet až padesát lidí: *V akcii „KOMÚNA“ je rozpracované undergroundové zoskupenie „NACE“ z Košíc, ktoré sa prejavuje činnosťou v oblasti voľnej mládeže. Doposiaľ bolo zistené, že činnosť tohto zoskupenia z hľadiska ideového sa riadí k eklecistickým programom. Uvedené sa prejavuje tým, že členovia „NACE“ na jednej strane pestujú jógu (radžajógu) a zaujímajú sa o východné filozófie a na druhej strane bol u nich zaznamenaný vážny záujem o teológiu (rim. kat.). Okrem uvedeného sa činnosť „NACE“ prejavuje v oblasti nelegálnej kultúry (organizovanie výstav vlastných výtvarných prác, produkcia vlastnej hudby, písanie poézie, prózy a divadelnej hry) a v tej súvislosti stykom na signatára „CHARTY 77“ z Prahy. Vychádzajúc z poznatkov získaných rozpracovaním akcie „KOMÚNA“ vyplýva, že zoskupenie „NACE“ má sektársky charakter. Jednotliví členovia „NACE“ v minulosti nosili, alebo doposiaľ ešte*

16 Tamtéž, podkap. „Umelec“?, s. 54.

17 Tamtéž, podkap. The Nace, s. 93.

18 Tamtéž.

19 Náčelník Miroslav Chovanec přešel v roce 1987 z Krajské správy StB v Košicích do pražské centrály, kde se pak stal zástupcem náčelníka II. správy SNB, tedy kontrarozvědky pro boj s vnitřním nepřítelem, a podílel se i na známé akci „Klín“, založené na rozkladných opatřeních proti „protisocialistickým elementům“. V roce 1989 se podílel na potlačování občanských nepokojů v Praze a zejména v souvislosti se 17. listopadem. Viz ŽÁČEK, Pavel: *V čele ŠtB*. ÚPN, Bratislava 2006.

20 Problematika tzv. volné mládeže spadala v letech 1974–1988 v rámci StB do oblasti X. správy a zahrnovala jakoukoliv neorganizovanou mládež mimo oficiální struktury a zejména subkultury: trampské hnutí, hippies, underground, punk atd.

21 *Archiv ÚPN*, f. KS ZNB Košice, zväzky kontrarozviedného rozpracovávania, signálny zväzok „Komúna“ a. č. 11644, registrován 18. 6. 1984 pod reg. č. 17131.

22 Tamtéž, záznam č. 12/82 z 16. 12. 1982, s. 12. (Tato i další citace z agenturních záznamů jsou uváděny v doslovném znění i s chybami.)

23 Tamtéž, záznam č. 6/83 z 15. 6. 1983, s. 13.

24 Tamtéž, Návrh na zariadenie osoby do II. kategórie nepriateľských osôb z 16. 5. 1986, s. 202.

25 Lesní speváci. *Jazz 27/28. Bulletin současné hudby*. Jazzová sekce, Praha 1980. Text signoval Jozef Furman.

nosia dlhé vlasy a navonok pôsobia dojmom hipies.[26]

Marcel Strýko a členové košické komunity zosobňovali typické duchovní hledače v prostředí undergroundu. Zajímali se o křesťanství, zen-buddhismus, čínskou a aztéckou filozofii, chasidismus atd. Strýko spolu s Jaroslavem Toldim přeložili texty tehdy kultovní rockové opery Jesus Christ Superstar, následně i text buddhistické školy Čistá zem.[27] Duch tohoto eklekticismu vyjádřil Marcel Strýko v jednom textu takto: *Môj zenový duchovný učiteľ bol sám duch svätý.*[28]

Přestože StB vedla spis „Komúna" na Marcela Strýka, v souvislosti s uměleckou, náboženskou a filozofickou orientací undergroundu začala agenturně sledovat i další osoby, které považovala za jeho součást: výtvarníka Petera Kalmuse, básnířku Zuzanu Kuzmovou, fotografa Pavola Miňa, Mila Strýčka, Miroslava Bakoše, Michala Ctirada, Františka Petra, Igora Gibodu, Ladislava Karpathyho, Pavola Šlechtu, Jozefa Sokola, Ivana Pisáka, Štefana Kviče, Juraje Rusnáka, Jána Bakšaye, Ladislava Taboryho a další. Na základě operativních informací se StB rozhodla provést postupně prověrku všech těchto osob a vyhledat vhodné typy ke zpravodajskému využití s cílem získat tajného spolupracovníka do akce „Komuna". Získaní agenti měli o undergroundové komunitě podat poměrně rozsáhlé informace: jak se například staví k řešení politických, ekonomických a náboženských problémů, jak nahlížejí na mezinárodní vztahy a na situaci v ČSSR, jaké mají kontakty se signatáři Charty 77 atd. K tomuto úkolu *bol získaný TS MILAN I (Milan Maďar), ktorý je ochotný informovať o negatívnej činnosti objekta ako i celej skupiny NACE.*[29]

Filozofické přátelství s Egonem Bondym

Tajná policie se z jednoho Strýkova výslechu například dozvěděla, že po přečtení knihy *Buddha* Zbyňka Fišera (Egona Bondyho) počátkem 80. let autora osobně navštívil a že s ním je od té doby v pravidelném kontaktu.

Ve skutečnosti to však bylo tak, že když Strýko s dalšími přáteli vydal sborník prací košických umělců *Trinásta komnata*, hudebník Jozef Furman, který často jezdil do Prahy, ho přes Petra Ragana (signatáře Charty 77, který se později v rámci akce „Asanace" vystěhoval do Austrálie) poslal Bondymu. Když se Bondy později Furmana vyptával na Marcela, jehož text ho nejvíce zaujal, a dozvěděl se, že se věnuje józe, patetickým hlasem zvolal: *Proboha, co to dělá? Takovej mozek!*[30] Tak začalo jejich dlouholeté filozofické přátelství. Nakonec Bondy v roce 1988 navštívil i Košice, kde strávil několik dní s Marcelem Strýkem, básníkem Erikem Grochem, výtvarníkem Jurajem Bartuszem a dalšími.

Jejich setkávání popisuje inspirátor českého undergroundu takto: *Marcel zakoušel svoje křesťanství přímo vášnivě. Bylo nezapomenutelné, když s rozšířenýma očima líčil zážitky v atmosféře mariánských poutí na Spiši – a já zase jsem nekompromisní ve svém ateismu, takže komunikace byla hned bez překážek a pokrytectví.*[31]

Tajná policie se také postupně dozvěděla, že v té době probíhaly v mém bytě v Templové ulici na Starém Městě filozofické bytové semináře pod vedením Egona Bondyho, Milana Machovce a hebrejisty Milana Balabána a že Strýko v březnu 1984 v rámci semináře uskutečnil přednášku na téma *Čím nás dnes môže osloviť Aurelius Augustus.*[32] V kontextu totalitní moci tehdy připomenul aktuální Augustinovu myšlenku, že stát, pokud není spravedlivý, není de facto státem, a není tudíž důvod přetrvávání něčeho, co už zaniklo ve zlu.

Aby o něm StB získala více informací, rozhodla se za pomoci odposlechů v bytě (technický úkon DIAGRAM), telefonních odposlechů (PŘESTAVBA), kontroly korespondence (NÁKUP), tajných prohlídek v bytě (ANALÝZA) a výslechů detailně zmapovat život Strýka a jeho přátel. Zaměřila se zejména na propojení košické komunity s „představiteli kulturního undergroundu", neboť věděla, že v roce 1981 košické přátele navštívil František Stárek Čuňas, který po svém návratu z vězení na Bytízu, kde seděl poprvé za rozšiřování undergroundového časopisu *Vokno*, obnovoval na své okružní jízdě po celé ČSSR přerušené kontakty. Komunistickou policii zajímaly jejich dlouhodobé styky se signatáři Charty 77, zejména s Janem Placákem v Praze, aktivity v souvislosti se semináři, slovy StB „nelegální univerzitou", v mém bytě a kontakty s filozofem Egonem Bondym. Neunikla jí ani informace, že skupina The Nace uspořádala v Košicích v bytě Jána Hirschnera, který pracoval jako zvoník v dómu svätej Alžbety, výstavu výtvarných děl nebo že se komunita pravidelně schází k filozofickým disputacím a meditacím v bytě Marcela Strýka. Byla také informovaná o tom, že v květnu 1984 požádal Strýko vedení Československé televize v Košicích o souhlas ke studiu na Římskokato-

26 *Archiv ÚPN*, f. KS ZNB Košice, zväzky kontrarozviedného rozpracovávania, signálny zväzok „Komúna" a. č. 11644, Návrh na vykonanie podstavy TS ŠTEFAN ze 17. 9. 1985, s. 144.

27 KANAMATSU, Kenryo: *Prirodzenosť. Text budhistickej školy Čistá zem* (překlad z angličtiny). Samizdat, Košice 1984.

28 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. Bdenie na Červenej Skale, s. 116.

29 *Archiv ÚPN*, f. KS ZNB Košice, zväzky kontrarozviedného rozpracovávania, signálny zväzok „Komúna" a. č. 11644, Plán línie chovania a úkolovania pre TS MILAN I z 5. 9. 1985, s. 140.

30 *AA*, autorova e-mailová korespondence s Jozefem Furmanem z 5. ledna 2015.

31 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, kap. Spomienky na Marcela (Egon Bondy), s. 187.

32 TYŹ: *Medzi smrťou a lžou*. Knižná dielňa Timotej, Košice, 1996, s. 7–33.

Zprava Egon Bondy, Marcel Strýko, Jana Bodnárová, Juraj Bartusz, Anna Bartuszová, v ateliéru J. Bartusze, Košice 1988 Foto: Zbyněk Prokop

lické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Tuto informaci poskytl pracovník televize, agent s krycím jménem „Marcel" (Marcel Děkanovský). V televizi podávala zprávy k jeho osobě i agentka s krycím jménem „Dieťa" (Viera Válková).

ČSSR je jeden velký koncentrák

Prostřednictvím bytového odposlechu StB zjistila, že tito mladí lidé v soukromí poslouchají hardrockovou hudbu, diskutují o hudbě a umění, čtou modlitby, při nichž Marcel Strýko vystupuje jako „nějaký kněz". Právě v této souvislosti sledovala i náboženské poutě „Komúny", například na Velehrad v roce 1985 nebo do Levoče v roce 1987, styky s křesťanskými laickými aktivisty z Olomouce, jako byl Oldřich Kučera, který byl sledován v akci „Mnich" a který zprostředkoval Strýkovi audienci u kardinála Františka Tomáška v Praze.

V textu s podtitulem *Zmätená správa z Levoče* napsal Strýko v roce 1987: *Púť ako protest je bez irónie niečím novým, čím do pokladnice svetovej religiozity prispela naša východná spoločnosť. Nové je aj to, že mnohí neveriaci znovu chápu kresťanstvo, ktoré púť vytvorilo, ako jednu zo záštit pre najobyčajnejšiu túžbu človeka po vyjadrení svojho presvedčenia o nutnosti spravodlivosti.*[33]

Když StB zjistila, že tři členové komuny (Strýko, Hirschner a Toldi) zakoupili v roce 1978 chalupu ve Slanské Huti, rozhodla se vykonat prohlídku místa, kde se „bližní" o víkendech scházeli. V malé obci zároveň zapojila hned čtyři tajné spolupracovníky StB a v chalupě namontovala odposlech (DIAGRAM). Od předsedy místního národního výboru se dozvěděla, že mladí lidé v obci vzbuzují veřejné pohoršení, protože na své chalupě *spievali, hrali na gitarách, boli nepristojne oblečení.*[34] Zároveň byla informována, že *členovia skupiny NACE počas pobytu na chalupe pravidelne navštevujú náboženské obrady v miestnom kostole, čím si začínajú získavať priazeň veriacich, ale i ostatných občanov obce.*[35]

Tajnou policii zajímaly i takové detaily, jak asketicky žil Marcel Strýko na chalupě: *V oboch miestnostiach je iba najnutnejší nábytok a samotný objekt spí iba na posteli, ktorá je zbitá z dosák na 4 kolíkoch, ktoré sú vrazené v zemi.*[36]

Proč se ho StB rozhodla převést do kategorie nepřátelské osoby, naznačuje text *Poéma o skvelej perspektíve ľudstva*,[37] který napsal v roce 1982 a který tajná policie získala. Na závěr této náboženské úvahy konstatuje, že pokud je Kristus cesta ke království nebeskému, cesta komunismu je opačná – cestou do PEKLA.

I na základě bytových odposlechů byla StB dobře informována o jeho názorech a také o frekvenci pravidelných setkání undergroundového společenství v jeho bytě. Například z odposlechu ze dne 29. 1. 1986 zjistila, že se u něj setkali členové „neformálného seskupení NACE", kde *mimo iného objekt prítomným rozprával o tom, že u nás sú potláčané osobné slobody ľudí, a to tým, že sa človek nemôže otvorene realizovať v určitej oblasti, kde by mohol vyniknúť. Každá činnosť človeka je kontrolovaná bezpečnosťou alebo prokuratúrou, avšak na druhej strane objekt konštatoval, že ani tieto inštitúcie si nemôžu dovoliť hocičo, nakoľko sú taktiež pod prísnou kontrolou vyšších orgánov, čo je pre nich*[38] *výhoda. V ďalšom rozhovore objekt prítomným vysvetľuje, že ČSSR je ako jeden veľký koncentrák-väzenie* […] *a človek* […] *musí sedieť v tom zatuchlom a príšernom systéme.*[39]

33 TÝŽ: *Za vlastný život*, podkap. Byť teraz tu, s. 131.

34 *Archiv ÚPN*, f. KS ZNB Košice, zväzky kontrarozviedného rozpracovávania, signálny zväzok „Komúna" a. č. 11644, záznam z 28. 6. 1984, s. 57.

35 Tamtéž, záznam z 9. 9. 1985, s. 143.

36 Tamtéž.

37 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. Poéma o skvelej perspektíve ľudstva, s. 15–25.

38 Míněno pro undergroundovou komunitu.

39 *Archiv ÚPN*, f. KS ZNB Košice, zväzky kontrarozviedného rozpracovávania, signálny zväzok „Komúna" a. č. 11644, Záznam č. 3/86 z 18. 2. 1986, s. 173–174.

Státní bezpečnost, agenti a karmajóga

Aby se komunistická policie ve svém „pronikání do undergroundového společenství“ dostala blíže k dalším lidem, jako byl například undergroundový básník Ivan Jurčišin, který se zajímal o východní filozofii, tedy k lidem, kteří byli radikálně jiní než většinová společnost, museli operativní pracovníci do detailů a velice složitě režírovat například „náhodné“ setkání ve vytipované restauraci. Agent s krycím jménem „Štefan“ (Karol Sirkovský) měl s sebou i knihu o józe, aby s Jurčišinem mohl navázat rozhovor. Agent byl přesně instruován, že má hovořit například z idealistických pozic a že se má snažit prezentovat *fúziu kresťanstva s východnými učeniami (hinduismus)*.[40] Když se pak opravdu „náhodně“ sešli, byl překvapený, že s ním Jurčišin hovoří ve verších, čímž *budil dojem osoby zvláštnej až čudáckej*.[41] Navíc měl Jurčišin být vyznavačem karmajógy, a tak se agent dozvěděl, že pokud někdo někomu udělá něco špatného, *tak sa mu to skôr alebo neskôr vypomstí*.[42]

Když Strýko se svými přáteli pobýval na chalupě ve Slanské Huti, rozhodla se StB provést tajnou technickou prohlídku jeho košickém bytu (ANALÝZA) a zdokumentovala detailně každou místnost: *…po stenách izby sa nachádzajú fotografie a pohľadnica krista, pápeža a rôznych svätých*[43] a u *objekta sa nachádzajú následovné materiály: Dhammapadam – budhistická zbierka, Cherubínský poutník – písané česky, obsahuje básničky náboženského charakteru o vyznání lásky k Bohu a Budhovi, Thomas Merton – pohľady na duchovný život človeka, keď je opustený nebo Pras Adam kniha o životospráve a viere v Boha ako to vysvětľuje HERE KRIŠNA*.[44]

Dva roky StB undergroundovou komunitu odposlouchávala, sledovala a posílala mezi její členy různé spolupracovníky, až si v létě 1986 vytipovala hlavní šestici lidí: Marcela Strýka, Jána Hirschnera, Jozefa Furmana, Ondreje Jurína, Jaroslava Toldiho a Ivana Jurčišina a ve „Výkazu preventivních opatření“ je „rozpracovala“ podle profesně-třídního klíče (kdo byl příslušníkem inteligence nebo dělníkem). Zároveň si připravovala důkazní materiály, aby je mohla obvinit podle § 100 (pobuřování) a § 178 (maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi) trestního zákona.

Tzv. preventivně-rozkladné opatření bylo zahájeno sérií výslechů 16. července 1986, a to v rámci celostátní akce „Odpad“, která byla zaměřená zejména proti mladým lidem z punkového hnutí. Příslušníci StB vyslechli Marcela Strýka, jeho ženu Eriku, Milana Maďara (agenta s krycím jménem „Milan I“), Jaroslava Toldiho, Ivana Jurčišina, Ondreje Jurina a Jozefa Furmana. Výslechy prováděli operativní pracovníci, kteří se dva roky podíleli na sledování „Komúny“, zejména kpt. JUDr. Vladimír Pém a por. Slavko Madura.

Podle StB jmenovaní naplnili skutkovou podstatu trestných činů tím, že byli stoupenci prozápadního směru underground, založili skupinu The Nace, jejímž raison d’être byl nesouhlas s oficiální kulturní politikou socialistického státu, udržovali styky se signatáři Charty 77 a opozicí v Praze (Placák, Fišer, Vodrážka) a v rámci svých náboženských potřeb se scházeli k pravidelnému zpívání náboženských písní.

V rozmezí několika měsíců StB provedla celou řadu dalších „preventivně-rozkladných opatření“ s cílem činnost skupiny rozložit nejen za pomoci výslechů, ale i kompromitace. V jejích řadách uměle vyvolávala vzájemnou nedůvěru, aby se někteří její členové začali navzájem podezírat ze spolupráce s StB. Zejména dávala komunitě na vědomí, že je pečlivě sledována.

Zleva Erik Groch, Iva Vodrážková a Marcel Strýko na Karlově mostě, 1986

Foto: archiv autora

40 Tamtéž, Návrh na vykonanie podstavy TS ŠTEFAN ze 17. 9. 1985, s. 146.
41 Tamtéž, záznam z 26. 9. 1985, s. 151.
42 Tamtéž.
43 Tamtéž, záznam z 20. 11. 1985, s. 158.
44 Tamtéž, záznam z 12. 12. 1985, s. 161.

Náš východ musí byť čistý

„Rozkladná opatření“ nakonec přinesla své plody. V dubnu 1990 v rozhovoru pro deník *Východ* Marcel Strýko uvedl, že mu StB vyhrožovala například likvidací rodiny, hrozila mu odebráním syna a vyhrožovala, že pokud si bude stěžovat státním úřadům, bude internován na půl roku na psychiatrii nebo skončí tak *ako v Prahe prof. Patočka*. Erika Grocha vyslýchal příslušník tajné policie s pistolí, *pričom mu brnkal na nervy tak, že zároveň brnkal prstom na spúšť*. Studenta Zbyňka Prokopa pozvali na pasové oddělení kvůli nějaké formalitě, a pak mu oznámili, že se *nikto nikde nedozvie, že z tejto budovy nevyšiel. Košický študent po šesťhodinovom výsluchu okamžite odcestoval do Prahy, kde mu jeho učitelia z akadémie výtvarných umení pomáhali zo šoku počas dvojmesačného liečenia na psychiatrii*.[45] V jiném rozhovoru se Strýkem se uvádí: *Výsluchy neustávali, spočítal si ich – 282*.[46] *Vyšetrovateľov zaujímali hlavne kontakty s pražskou opozičnou špičkou, s konkrétnymi ľuďmi. „Náš východ musí byť čistý. Tu nebude žiadna Praha,“ tvrdili a stále naliehavejšie chceli poznať moju úlohu v „protištátnom sprisahaní“*.[47]

Konštantin Fecurka Sergej a Marcel Strýko, Slanská Huta v roce 1982 a Marcel Strýko v Raslavicích, rok 1987
Foto: archiv autora a Ferko Berko

Marcel Strýko se proto rozhodl odejít ze zaměstnání v Československé televizi v Košicích. Začátkem dubna 1987 nastoupil k Československým státním drahám (ČSD) jako traťový dělník. Montoval železniční pražce a bydlel s pracovní četou ve stavebním vlaku, takže podstatnou část týdne trávil mimo domov.

Ani zde se nevyhnul agentům StB. Na dráze s ním začal pracovat i Jozef Leško, agent s krycím jménem „Jožko“, který byl původně kazatelem Církve adventistů sedmého dne. Ke Strýkovi chodil nejdříve na filozofické přednášky, později se účastnil i ekumenických modliteb, které se konaly v bytě básníka Erika Grocha.[48]

Již o dva týdny později, 14. dubna 1987, navrhl náčelník Správy ŠtB Košice pplk. JUDr. Štefan Sarnovský přeregistrovat Marcela Strýka z II. do III. kategorie nepřátelských osob. Ve stejný den byl podán i návrh na uložení spisu „Komúna“ do archivu. V závěrečné zprávě se konstatuje, že preventivně-rozkladná opatření splnila svůj účel, neboť jednotliví členové „komúny“ se začali navzájem podezírat ze spolupráce s tajnou policií a omezili své aktivity.

Marcel Strýko se 28. listopadu 1987 zúčastnil v Praze druhého fóra Charty 77, kde bylo rozhodnuto i o otevřené pracovní skupině, která měla zajišťovat styk mezi signatáři Charty a jejími příznivci a která vznikla z kritického podnětu představitele undergroundu Františka Stárka Čuňase.

V srpnu 1988 v hospodě U dvanástich apoštolov v Košicích Stryko spolu s Konstantinem Fecurkou, Erikem Grochem, Janem Placákem a Andrejem Stankovičem ustanovili literární „východoslovensko-pražskou alianci“

45 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, rozhovor s Marcelem Strýkem pro deník *Východ*, publikovaný ve dnech 18., 19., 20. dubna 1990, s. 154–155.

46 Jestliže se Marcel Strýko dostal do soustředěného zájmu StB poprvé v létě 1983, potom je nepravděpodobné a z různých důvodů i nemožné, aby od té doby až do listopadu 1989 absolvoval uváděný počet výslechů, tedy jeden týdně.

47 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život,* podkap. Prežiť peklo, publikováno in: Slobodný piatok, 13. apríl 1990, rozhovor T. IČO, krátené, s. 157.

48 Fedor Gál, blog, *Na oslavy dvadsiateho piateho výročia Novembra 89*, http://www.fedorgal.cz/blog/index.php?itemid=417 (citováno k 25. 6. 2015).

vydávající sborník *Ztichlá klika*. První číslo mělo vyjít v roce 1989, ale listopadové události odsunuly vydání až do roku 1990. Od června 1988 do jara 1989 měl Stryko v ateliéru výtvarníka Juraje Bartusze cyklus přednášek z antické filozofie. Mezi posluchači byli už většinou nové, mladší tváře. V červnu 1989 se podílel na výstavě košických výtvarníků v M-klubu.

Koncem roku 1989 společně se Slavomírem Stračárem, Jánem Beerem, Števo Lazorišákem, Martinem Hvozdíkem a dalšími v ateliéru Zbyňka Prokopa zakládal Občanské fórum v Košicích – jediné na území Slovenska. Opět tím nepřímo dokázal, že nonkonformní lidé z Košic měli politicky blíže do Prahy než do Bratislavy. Na počátku své politické kariéry se tak vymezil nejen proti podobným slovenským iniciativám, které se sdružovaly v hnutí Verejnosť proti násiliu (VPN), ale zejména proti nacionalistické politice.

To máš od Mečiara!

V lednu 1990 se stal za Verejnost proti násiliu kooptovaným poslancem Slovenské národní rady (SNR), byl členem výboru pro obchod, služby a dopravu. Po prvních svobodných volbách byl za VPN zvolen do SNR. Odmítl nabídku předsedy slovenské vlády Vladimíra Mečiara, aby se ucházel o místo ministra vnitra Slovenské republiky. Naopak veřejně upozorňoval na to, že autoritativní Vladimír Mečiar představuje hrozbu pro demokracii.

V říjnu 1991 přijel do Prahy, aby v Československé televizi v hlavním zpravodajském pořadu promluvil ve prospěch zachování společného státu, a vystoupil i na shromáždění na Václavském náměstí a na půdě České národní rady. Vladimír Mečiar a slovenští nacionalisté jako Ján Slota ho veřejně označili za „zrádce Slovenska“ a obvinili ho, že věděl o plánu košické FBIS na sledování Mečiara a na jeho politickou a fyzickou likvidaci. V prosinci 1992 byl Marcel Strýko v této věci vyslýchán Vojenskou prokuraturou v Prešově, zjevně ve snaze ho zastrašit.

V roce 1992 se stal členem rady a vedení Občianské demokratické únie a za tuto stranu neúspěšně kandidoval v červnových parlamentních volbách. Poté pracoval v košické obchodní firmě KORST jako zástupce majitele.

V dubnu 1994 napsal svůj poslední text, který se aktuálně věnoval problematice antisemitismu.[49]

V květnu toho roku byl cestou domů přepaden dvěma neznámými útočníky, kteří ho zbili do krve s výkřiky: *To máš od Mečiara!*[50] Následně byl opakovaně hospitalizován (nikoliv v souvislosti s přepadením).

Protože Mečiar proti němu znovu spustil kampaň, rozhodl se na podzim 1994 přestěhovat. Bylo dojednané, že bude bydlet u mě v Praze. Týden před odjezdem byl ale nalezen ve svém košickém bytě mrtvý – vykrvácel po prasknutí jícnových žil. Zemřel mezi 3. až 5. prosincem 1994 ve věku pouhých 39 let.

V roce 2012 obdržel na Slovensku cenu Biela vrana, která je oceněním za společensky přínosný a odvážný čin. Stal se jejím prvním laureátem za „dlhodobý prínos“.[51] Martin M. Šimečka, který cenu předal synovi Marcela Strýka, charakterizoval oceněného undergroundového laureáta v duchu teologie sv. Augustina jako spravedlivého věřícího, který jako starosta Boží obce putuje napříč světem příslušníků obce pozemské.

V roce 2013 se v Košicích jako Evropském hlavním městě kultury uskutečnila v kině Úsmev slovenská premiéra divadelního projektu X Apartments. S nápadem přišel německý režisér Matthias Lilienthal, který se rozhodl odkrývat a zpřístupňovat různé životní prostory, které se nacházejí v našem bezprostředním okolí a které jsou nám zároveň důvěrně známé i cizí.[52] Britský umělec Phil Collins pro tuto příležitost vybral osmiminutový film, který v roce 1980 ve Slanské Huti natočili na „šestnáctku“ Marcel Strýko, Erik Groch a Ondrej Jurin. Film zůstal nedokončený, neboť natáčení před starým bunkrem z první světové války zmařila policie s obviněním, že dokumentují vojenské objekty, a film dokonce chtěla zničit jeho osvětlením. Phil Collins nechal digitálně zpracovaný film ozvučit kytarovou ambientní hudbou a pouštěl ho ve smyčce v sále kina. Diváci tak mohli sledovat známé košické disidenty Marcela Strýka, Erika Grocha a Ondreje Jurina symbolicky z malé promítací kabiny přes průzor promítacího okénka vedoucího do prázdného kinosálu.

V roce 2014 se stala košická „komuna“ s Marcelem Strýkem námětem jednoho z dílů seriálu České televize *Fenomén underground* (Divoký východ – Jak a čím žil underground nejdál od hlavního města?).[53] Režisér Břetislav Rychlík v něm představuje Košice jako jedno z center nezávislé kultury v socialistickém Československu. Hudebník Jozef Furman se například zúčastnil koncertu Svatopluka Karáska a Karla „Charlieho“ Soukupa a Jirousova čtení *Zprávy o třetím hudebním obrození* v památných Přešticích 13. prosince 1975 a text přivezl do Košic. Dokument zachycuje propojení tamní komuny s pražským undergroundem, přátelství s Egonem Bondym, bratry Placákovými, spolupráci s časopisem *Vokno* a ukazuje Marcela Strýka jako jednu z ústředních postav košického undergroundu v době normalizace i jako jednoho z hybatelů slovenské porevoluční politiky. pd

49 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*, podkap. Súčasný antisemitizmus, s. 181–182.

50 Tamtéž, podkap. Zbili exposlanca, pův. publikováno in: Košický večer, 20. května 1994, s. 181.

51 *Biela vrana, čierna ovca. Ocenili Marcela Strýka*, 17. 11. 2012, viz http://www.sme.sk/c/6607091/biela-vrana-cierna-ovca-ocenili-marcela-stryka.html#ixzz3NPpToFLL (citováno k 25. 6. 2015).

52 KOMANICKÁ, Ivana: Čas nenávratne stratený – o košickej verzii X Apartments. *A2*, 2013, roč. 9, č. 24, 20. 11. 2013, s. 13.

53 Viz http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/ (citováno k 25. 6. 2015).